

Osmanlı Türkçesiyle Yazılmış Bir Muhabbet Kitabı ve Düşündürdükleri

Hanifi Vural¹

Osmanlı toplumunda gündelik hayatın zaman zaman birtakım görünümüleri söz konusudur. Devletin resmî törenleri, sarayın çevresinde gelişen olaylarla eş zamanlı olarak farklı, renkli eğlencelere kapı aralarken, toplumun diğer katmanlarında da sosyal ve kültürel kimi durumlar vesile kılınarak sıralı veya sıradışı bazı eğlencelerin, kutlamaların, törenlerin yapıldığı/yaşandığı bilinen bir gerçektir. Bütün bu olup bitenler, bir taraftan devletin bağlı bulunduğu dünya görüşüne aykırılık göstermezken, diğer taraftan da insanların meşru dairede kalarak eğlenme, hoşça zaman geçirme ihtiyaçlarına cevap verme amacını taşımıştır. Bu anlamda hemen her kesim, tabii üyesi olduğu sosyal tabakanın sınırları içinde kalarak, belki daha çok kendi mesleğine uygun bir tarzda günlük hayatın sıkboğaz eden karmaşıklığından uzaklaşma gayretiyle bir tür 'eğlence' olarak niteleyebileceğimiz kimi etkinlikler oluşturmuş, öyle veya böyle bunların içinde yer almakla hayatını anlamlı kılmaya çalışmıştır. Cülûs merasimleri, Hırka-i şerif ziyaretleri, Surre-i Hümayun Alayları'nın tertibi ve yolculanmaları, hacıların dönüş törenleri, ramazanın 26., 27. günü törenleri, ulufe dağıtım törenleri ve benzerleri resmî olanları işaretlerken; mesire yerlerindeki eğlenceler, Hıdırellez şölenleri, kahvehanelerdeki sohbetler, anlatılan meddah hikâyeleri, zevkle izlenen gölge oyunları ve uzun kış gecelerindeki helva sohbetleri, daha çok halk merkezli eğlentilerin ifadesiydi. Diğer taraftan, şuara meclisleri ve yine bu merkezle yaslanan nazire geleneği, tarih düşürmeler, ebced oyunları yüksek ve edebî zevk sahiplerinin zevk u safa ile zaman geçirmeleri cümlesindendi. Hatta Osmanlı Edebiyatı'nın azımsanmayacak bir kısmının, bu son malzemelerden damıtılmış ürünler olduğu söylenebilir. Tekke, dergâh, zaviye ve medreselerde yapılan 'mülâtefeler' de bir bakıma tasavvuf ve ilim erbabının 'dünya zevkleri' adına kılıp eylediklerindendi.

Bütün bunları bize çağrıştıran ve düşündüren, bir eğlence aracı olsun diye kaleme alınmış olan sekiz varaklık bir risaleciiktir.² Hicri 1272/Milâdi 1855'te yazılmış olan "Tasnifü Beyne'z-Zürefâ" adlı bu eserin müellifi belli değildir. Temelde, zihinde bir isim tutturma ve kimi sorularla ipucu oluşturarak söz konusu ismi bulmaya yönelik yöntemi içeren eser, bu anlamda farklı bir konuyu işlemektedir. Falnâmelerden, lügaz ve muammalardan farklı bir içerik ve yöneme dayanmasından dolayı bu risaleyi, öteden beri bildiğimiz/varlığından haberdar olduğumuz herhangi bir geleneğe dâhil etmek çok rahat gözükme de Uygur Türkçesi ile yazılmış İrk Bitig'deki fallara dair teknikleri hatırlatması bakımından önemlidir. Başka bir

¹ Prof. Dr., Gaziosmanpaşa Üniversitesi.

² Bu eseri, Tokat ilimizin gönüllü bir kültür araştırmacısı olan Hasan Erdem'in eski eserler arşivinden edindik. Konusu ve tarzı dikkatimizi çektiği için küçük bir takdimle tanıtmak istedik.

ifadeyle, acaba bizim bilmediğimiz böyle bir gelenek mi vardı, yoksa müellif mi böyle bir yol denmek istedi, bunu bilmiyoruz. Şayet bizim bilmediğimiz böyle bir gelenek ve bu geleneğe ait eserler varsa, umarız bu kısacık yazımız bunların araştırılıp ortaya çıkartılması için küçük bir davetiye olacaktır.

Eserin hemen ilk sayfasında doğrudan konuya girilmiş ve şöyle denilmiştir: “Mesela bir kimseye gönlünde bu isimlerin birini tut diyessin. İşbu birinci cedvelde olan isimleri okuyup sual idessin ki bunların içinde tuttuğun isim var mıdır? Eğer varsa rukaimini zihninde hıfz idessin. Ve ikinci cedvelde olanı dahi kıraat idip bunu dahi sual edessin. Eger var derse anı[n] rukaimini dahi zihninde hıfz idessin. Velhasıl var didiği hanelerin rukaimini cümle idessin. Her kaç baliğ olursa zirde tahrir olunan beyitlerin kenarında olan rukaimden bulup beyti kıraat ide[sin]. Faraza Ahmed ismini gönlünde tutmuş. Birinci hanede okuduk var imiş rukaimi bir, ikinci haneyi okuduk var imiş, dördüncü ve sekizinci ve on altıncı haneleri okuduk yok imiş. Rekaime olan haneyi cümle itdik üç oldu, beyt kenarında bulduk Ahmed çıktı vesairi buna kıyas ide[sin]. Fakat bulup da kıraat iden zatlar bu fakirü'l-acizi hayır rahmete vesile olmak için işbu risale cem olundu...”

Görüldüğü gibi, birinin içinden tuttuğu ismi küçük bir oyunla bulmaya yönelik olarak yazılan bu eser, her biri üç satır ve on sütundan oluşan altı ayrı cetvelde otuzar isme yer vermektedir. Şahıs, şehir, kuş, çiçek, balık ve meyvelere ait olan bu isimler yeniden karışık olarak 1,2,4,8 ve 16 rakamlarının altında sütun hâlinde verilmiştir. Sütunların sonunda da toplam otuz isimle kafiyeli ve numaralı beyitlere yer verilmiştir. Diyelim kişinin içinden tuttuğu isim, 4., 8. ve 16. hanelerde geçiyorsa bunların toplamı olan 28. beyit okunarak gizli isim ortaya çıkartılmış olur. Bu rakamlar ve dolayısıyla bu sistem, soru sahibini muhatabın gözünde saygı değer bir bilgeliğe/bilmişliğe taşıırken, aynı zamanda ismi içinden tutanı da hayrete düşürmektedir.

Genel bir fikir vermesi amacıyla birinci cetvelde yer alan isimleri ve bu isimlerin karşılıkları olan beyitleri burada vermekte yarar gördük:

1	2	4	8	16
Mustafa	Muhammed	Mahmud	Ömer	Kamil
Ahmed	Ahmed	İshak	Osman	Memiş
İshak	Salih	Salih	Ali	Nuri
Bekir	Bekir	Bekir	Hasan	Asım
Osman	Ali	Fazıl	Fazıl	Muhtar
Hasan	Hasan	Halil	Halil	Tevfik
Halil	Cemal	Cemal	Cemal	Raif

Emin	Emin	Emin	Emin	Tahir
Memiş	Nuri	Muhtar	Yakup	Yakup
Asım	Asım	Tevfik	Yusuf	Yusuf
Tevfik	Raif	Raif	Aziz	Aziz
Tahir	Tahir	Tahir	İzzet	İzzet
Yusuf	Aziz	Veli	Veli	Veli
İzzet	İzzet	Şakir	Şakir	Şakir
Şakir	Abbas	Abbas	Abbas	Abbas

1. Efendimin yoluna can feda değil mi	Kalbinden geçen	Mustafa değil mi
2. Dervişlerin cem'i muhabbet değil mi	Kalbinden geçen	Muhammed değil mi
3. Dervişlerin niyazı himmet değil mi	Kalbinden geçen	Ahmed değil mi
4. Herkesin muradı ma'bûd değil mi	Kalbinden geçen	Mahmud değil mi
5. Haneye iyş ilhak değil mi	Kalbinden geçen	İshak değil mi
6. Kişiyeye olan talih değil mi	Kalbinden geçen	Salih değil mi
7. Kişi büyüklenmek kibir değil mi	Kalbinden geçen	Bekir değil mi
8. Dervişin belinde kemer değil mi	Kalbinden geçen	Ömer değil mi
9. Mü'min olduğumuz elvan değil mi	Kalbinden geçen	Osman değil mi
10. Kafire kılınç belf değil mi	Kalbinden geçen	Ali değil mi
11. Kişiyeye rahatı ahsen değil mi	Kalbinden geçen	Hasan değil mi
12. İnsana kıyan katil değil mi	Kalbinden geçen	Fazıl değil mi
13. Nefsini bilmeyen alil değil mi	Kalbinden geçen	Halil değil mi
14. Derviş şaşuran celal değil mi	Kalbinden geçen	Cemal değil mi
15. Kişinin yuvası evin değil mi	Kalbinden geçen	Emin değil mi
16. Okuyup zikir iden âmil değil mi	Kalbinden geçen	Kamil değil mi
17. Saatin zarfı gümüş değil mi	Kalbinden geçen	Memiş değil mi
18. Zenanın güzeli huri değil mi	Kalbinden geçen	Nuri değil mi
19. Keseye akça lazım değil mi	Kalbinden geçen	Asım değil mi
20. Oyuncak satar aktar değil mi	Kalbinden geçen	Muhtar değil mi
21. Kişiyeye akranı refik değil mi	Kalbinden geçen	Tevfik değil mi
22. Nefsini bilen arif değil mi	Kalbinden geçen	Raif değil mi
23. Söylediğim kelimeler zahir değil mi	Kalbinden geçen	Tahir değil mi
24. Barmagında hatem yakut değil mi	Kalbinden geçen	Yakup değil mi
25. Çocuğa mualece suhuf değil mi	Kalbinden geçen	Yusuf değil mi

26. İnsanın fenası hasis degil mi	Kalbinden geçen	Aziz degil mi
27. Kadının yidigi ücret degil mi	Kalbinden geçen	İzzet degil mi
28. Sohbetin bilmeyen deli degil mi	Kalbinden geçen	Veli degil mi
29. Mevlüdde dağılan şeker degil mi	Kalbinden geçen	şakir degil mi
30. Dervişin okuduğu Havvas degil mi	Kalbinden geçen	Abbas degil mi

şehir isimlerine örnekler:

Beş vakit namaz farz degil mi?

Kalbinden geçen Kars degil mi? (4+8=12)

Meyvenin âlâsı armut degil mi?

Kalbinden geçen Harput degil mi? (4+8+16=28)

Kuş isimlerine örnekler:

Sevdiğümün gözleri şehladur

Kuşların serdarı anka degil mi? (2+4=6)

Sevdiğim şöyle gelse nâz ile

Meclisimiz zînet bulur kaz ile (4+16=20)

Çiçek isimlerine örnekler:

Dilberin gögsine nişanlar değer

Yasemin kokusu cânlar değer (2+4=6)

Bana hayat verir şirin sözlerin

Aşıkı abdal eder nergis gözlerin (2+8=10)

Balık isimlerine örnekler:

Zanparalar dolaşırlar sokağı

Senin sevdiceğin palamud balığı (1+2+4=7)

Taze zenan istemez mi oynağı

Senin sevdiceğin torik balığı (2+4+8+16=30)

Meyve isimlerine rnekler:

Yalvarı yalvarı kalmadı yüzüm

Yaz geldi göz geçdi kuru zm (1+2+8=11)

Gel evme [acele etme] güzelim sabreyle biraz

Dahı yetişmedi turfanda kiraz (1+2+4+8=15)

Sonuç

Dikkat edilirse, gerek şahıs isimlerini gerekse diğer isimlerini buldurmaya yönelik sorularda sadece sonuca yönelik bir gayret değil, aynı zamanda kimi değer yargılarını, ahlaki düsturları da hatırlatıcı bir üslup kullanılmıştır. Bu da, Osmanlı toplumunun sosyal kurgusunun arka planını işaretlemekte, bu yapının harcında kullanılagelen malzemelerden haber vermektedir denebilir.

Diline, imlâsına, kafiyelerdeki düzensizliğe bakılırsa, st düzeyde eğitim almamış birinin kaleminden çıktığı anlaşılan eserin sonunda řu bilgiler yer almaktadır:

“İşbu risale Tasnif Beyne’z-zürafa mefhumuyla ahabab beyninde bir güzel sohbet ve muhabbet olup fakat sevabı yok ise günaha bari giriftar olmaz.

İstihkâm Alayları Litoğrafyasında. İşbu bin ikiyüz yetmiş iki senesi şehr-i rebi’l-ahirin evailinde hitâm-pezir olunmuşdur.”